

Pavel Bělina
Jiří Kaše

Generál Laudon

SLAVNÝ VOJEVŮDCE
A PÁN NA BEČVÁRECH

PASEKA
PRAHA
2017

Copyright © Pavel Bělina, Jiří Kaše, 2017
Layout © Pavel Štefan, 2017

ISBN 978-80-7432-687-5

*Autoři a redaktoři této knihy připisují její vydání
památce nakladatele a kamaráda
Ladislava Horáčka.*

Starý lev

Když se pruský král v listopadu 1778 dozvěděl, že Laudona odvázejí do Vídně se žaludečními potížemi a údajně i se záchvatem pakostnice, napsal: *Jestliže Rakušané ztratí Laudona, nemají žádného generála takového významu, aby mohl vést armádu.* Vídeňský dvůr i hlavní stan však byly jiného mínění. Rychle se totiž rozšířila zpráva, že při nenadálé inspekční návštěvě Josefa II. v Laudonově hlavním stanu 10. srpna císař zastihl starého maršála doslova v nedbalkách. Podle Josefova dopisu Marii Terezii Laudon údajně ztratil hlavu, nevěděl co dělat, neměl k nikomu důvěru, nesnesl se s podřízenými. A to nejlepší nakonec: kdyby prý císař maršála nenavštívil, armáda by již nestála na Jizeře, ale v naprostém rozkladu by ustupovala bůhvíkam. Panovnice pochválila synovu prozíravost s tím, že zná Laudonovu velikost v den rozhodující bitvy, ale i jeho „nepatrnost“ při detailní přípravě. Prozradila ovšem, že ve Vídni se najde jen málokdo, kdo by souhlasil s oficiálním tvrzením, že Laudonovi byl přidělen dostatek vojáků, aby mohl svému hlavnímu úkolu plně dostat.

Každý má právo na slabší chvílku a nikdo by se tomu nedivil ani v Laudonově případě. Ale je tu jisté podezření – císař se rozhodl ponechat Laudona ve velitelském postavení, byť k němu údajně neměl důvěru. Mohl snad za to polní maršál sám, jestliže nebyl schopen naplnit přehnané naděje, které do něho byly vkládány? Cožpak Josef II. k Laudonovi necítil spíše nechuť, kdežto Lacy byl člověk podle jeho gusta? Císař však nevěděl, že se dostává do zásadního rozporu s veřejným míněním. Zatímco děkoval Lacymu za úspěšné vedení války, ve vídeňských salonech i na ulicích se vykládalo, že Laudon byl obětován jako již jednou – u Lehnice za sedmileté války. Pravda se opět nacházela kdesi uprostřed, jak dokazují výše citované memoáry knížete de Ligne: *Přibyl jsem do svého zimního bytu na zámku Nižbor v Berounském kraji ve velmi špatném rozmaru. A nepotýkal jsem se s tím sám: i císařovna, protože se jí moc*

nechtělo vést tuto válku, aby mohla uzavřít [co nejdříve] mír. Císař, protože něčeho podobného bylo dosaženo proti jeho vůli. Maršál Lacy, jehož plány se tolikrát zhroutily, přestože jejich provedení slibovalo tolik výhod. Maršál Laudon, protože nebyl ničím víc než pochodujícím pozorovatelem. Pruský král, protože promrhal 29 milionů tolarů a životy 20 000 vojáků, aniž by se mu podařilo provést, co chtěl. Princ Jindřich, protože se mu stále odporovalo...

Na jiném místě Charles-Joseph de Ligne srovnává Laudona s Lacym: *Polní maršál Laudon, který se v útočné válce vyrovná Bohu, je pouhým člověkem, a sice člověkem velmi špatného humoru v defenzivě. Mnohokrát silně podezřívá své přátele i své nepřátele...* Naproti tomu organizační sklony Lacyho se nejlépe uplatnily, jestliže mohl řídit obranu na široké frontě. Jistě by se byli za jiných okolností oba polní maršálové dobře doplňovali, kdyby jim v tom nebránila osobní revnivost, která se navíc přenášela na jejich okolí. Stoupenci Laudona nebo Lacyho měli do té míry blízko k současným „fanklubům“ nejružnějších celebrit, že se pro ně v historické literatuře často užívá označení *laudoniáni* a *lacyáni*. Projevovali se nejčastěji nošením klobouků a stužek *à la Laudon* nebo *à la Lacy*, ale i sbíráním předmětů vztahujících se k jednomu ze jmenovaných maršálů, ať již šlo o pamětní medaile a tisky, busty, medailony, obrazy či cokoli jiného. Nemovité památníky Laudonovi a Lacymu (někdy i oběma zároveň) budovala především moravská šlechta, ale znám je například též Laudonův pavilonek v zámeckém parku ve Veltrusích nedaleko Prahy.⁴⁵

V českých zemích však neměl Lacy mnoho přátel – snad právě mezi moravskou aristokracií. Prokázány jsou jeho dobré styky s knížetem Janem Karlem z Ditrichštejna, svobodným pánem Antonínem Arnoštem Mitrovským a některými dalšími. Je přitom zajímavé, že moravská zemská šlechta byla vždy spíše nakloněna vídeňskému dvoru i habsburské monarchii než šlechta v Čechách, jíž sotva zůstalo utajeno, kdo je ve Vídni více oblíben, a tedy pro Čechy apriori méně přijatelný. František Martin Pelcl ve vlastnoručních pamětních zápiscích do jisté míry tlumočil i názor svého chlebodárcе Františka Antonína hraběte Nostice, který na protest proti josefské centralizační politice složil roku 1787 úřad nejvyššího purkrabí. Pelcl cha-

⁴⁵ Hrabě František Adam z Valdštejna, jenž v letech 1789–1821 často pobýval na zámku a panství Hrubá Skála u Turnova, měl dle svědectví svého komorníka psa jménem Laudon: ... *jednoho dne se Laudon ztratil, a to byla rána pro knížepána!*

rakterizoval Lacyho takto: *Jak jej líčí znalci, jest ve vojenství tím, čím pedant mezi učenci. Puntičkář, který se stále jen zabývá maličkostmi, na příklad jaké má mít prostý vojín knoflíky, výložky, cop atd. Důstojník smí si kabát zapnout pod velkým trestem jen na dva knoflíky. To jest zaměstnání jen pro lidi omezené a ne pro veliké genie. Eugen [Savojský], Laudon atd. nikdy se nezabývali takovými maličkostmi, protože jim šlo jenom o celek.*⁴⁶

Je pravděpodobné, že v neprivilegovaných vrstvách obyvatelstva habsburské monarchie posilovala Laudonovu oblibu okolnost, že byl nucen sloužit od nejnižší důstojnické hodnosti a vypracoval se jen svými schopnostmi. V českých zemích k tomu ovšem přistupoval další faktor – Laudonova znalost slovanských nářečí. Určitě rozuměl české řeči podobně jako císař Josef II., jenž v jeho doprovodu navštívil 19. září 1786 divadlo Bouda na pražském Koňském trhu (Václavské náměstí). Zhlédli zde Schikanederovu zpěvohru *Lautníci anebo Veselá bída* v překladu Václava Tháma a balet *Ptáčník* od Františka Xavera Seweho.

Ještě před návštěvou Prahy, jež byla spojena s obligátními podzimními manévry u Starého Hloubětína, prý Laudon unikl velkému nebezpečí, které jej mohlo stát život. Hadersdorfským panstvím protéká potok Mauersbach, který pramení ve vysokých lesnatých kopcích na západ od Vídně a při průřzích mračen se často mění v dravou horskou říčku. Na jeho břehu stála poustevna, oblíbené místo Laudonova odpočinku. Odpoledne 27. července 1785 si zde starý maršál na chvíli zdříml ve společnosti svého psíka. Když se v horách strhla bouře s prudkým lijákem a potok se nebezpečně rozvodnil, pes vzbudil pána štěkotem a škrábáním tlapkou. Sotva Laudon dorazil do zámku, příval vody strhl poustevnu a zpusťošil okolní zahradu. Laudon byl zřejmě při své hrdosti dostatečně pokorným člověkem, aby pochopil znamení nebes, že i osud velkého vojevůdce může záviset na nepatrném a nevědomém stvoření. V každém případě se zničená poustevna již nedočkala obnovy.

Může se zdát paradoxní, že muž nevyhýbající se nebezpečí v mnoha bitvách málem přišel o život při tak střídmém a zaslouženém odpočinku. Okolí zámku Hadersdorf tehdy tvořilo jednu z módních *sentimentálních zahrad*, které představovaly mezistupeň mezi přísně vyumělkovaným francouzským parkem a zcela nenásilně utvářeným parkem anglickým.

⁴⁶ J. Pán – J. Černý, *František Martin Pelcl, Paměti*, Praha 1956, s. 77 n.

Sentimentální zahrady sice již nechávaly přírodě poměrně volný prostor, ale zároveň byly naplněny poustevnami, altánky, sochařskými výtvary, uměleckými jeskyněmi a skalami, jezírky s mosty a podobně. Striktní zastánci anglických parků tvrdili, že umělá je v sentimentálních zahradách i příroda, avšak neměli pravdu. Vlastníci a tvůrci těchto zahrad rezignovali na osvícenskou myšlenku přetváření nepřátelského světa, ale chtěli v nich zachovat zákoutí, kam nemůže lidská zloba v civilizované formě, kde si jedinec může odpočinout od obtížného životního údělu. Výjimkou nebyl ani Laudon, je-li pravda, že sám napsal na čelní stěnu poustevny verše, které by v českém překladu mohly znít asi takto:

*Kdo oceňuje prostou přízeň přírody,
má útulek svůj rád nad světa poklady
i chladný pramen vprostřed lesíka,
kde večer ozývá se tlukot slavíka.*

Traduje se, že Laudon vstával obvykle za úsvitu a vyzbrojen zahradnickým nebo loveckým náčiním spěchal do parku. Zde se buď věnoval zahradnické činnosti, nebo lovil ryby a kachny pro svůj stůl. Osobně prý řídil polní, lesní i kuchařské práce. Snídal v zámku ve společnosti své ženy, jež se stále více měnila z nevyrovnané osobnosti v nepostradatelnou společnici. Mezi oblíbená jídla náležel chléb s máslem, mléko, kakao a jahody či borůvky se smetanou. Oběd se skládal z více chodů, jídlo i pití bývalo vybrané, ale střídmé. Velmi často se na stole objevovaly ryby, drůbež, sýr, ovoce a uherské víno z Budína s minerální vodou. Oběd pak korunovala sušenka a sklenice to-kajského. Večeřelo se skromněji, mimo jiné i proto, že na rozdíl od Bečvář nemívali Gideon a Clara Laudonovi v Hadersdorfu tak často hosty, takže módní porcelánový servis (jeden z posledních darů císařovny-královny Marie Terezie) se na jejich stole ocitl jen málokdy. Sami chodili na návštěvy zřídka a nikdy nestolovali mimo dům. Občasní hosté v Hadersdorfu však patřili k nejvyšší společnosti: císař Josef II., jeho bratr arcivévoda Petr Leopold, princ sasko-těšínský s chotí, státní kancléř Kounic a někteří další.

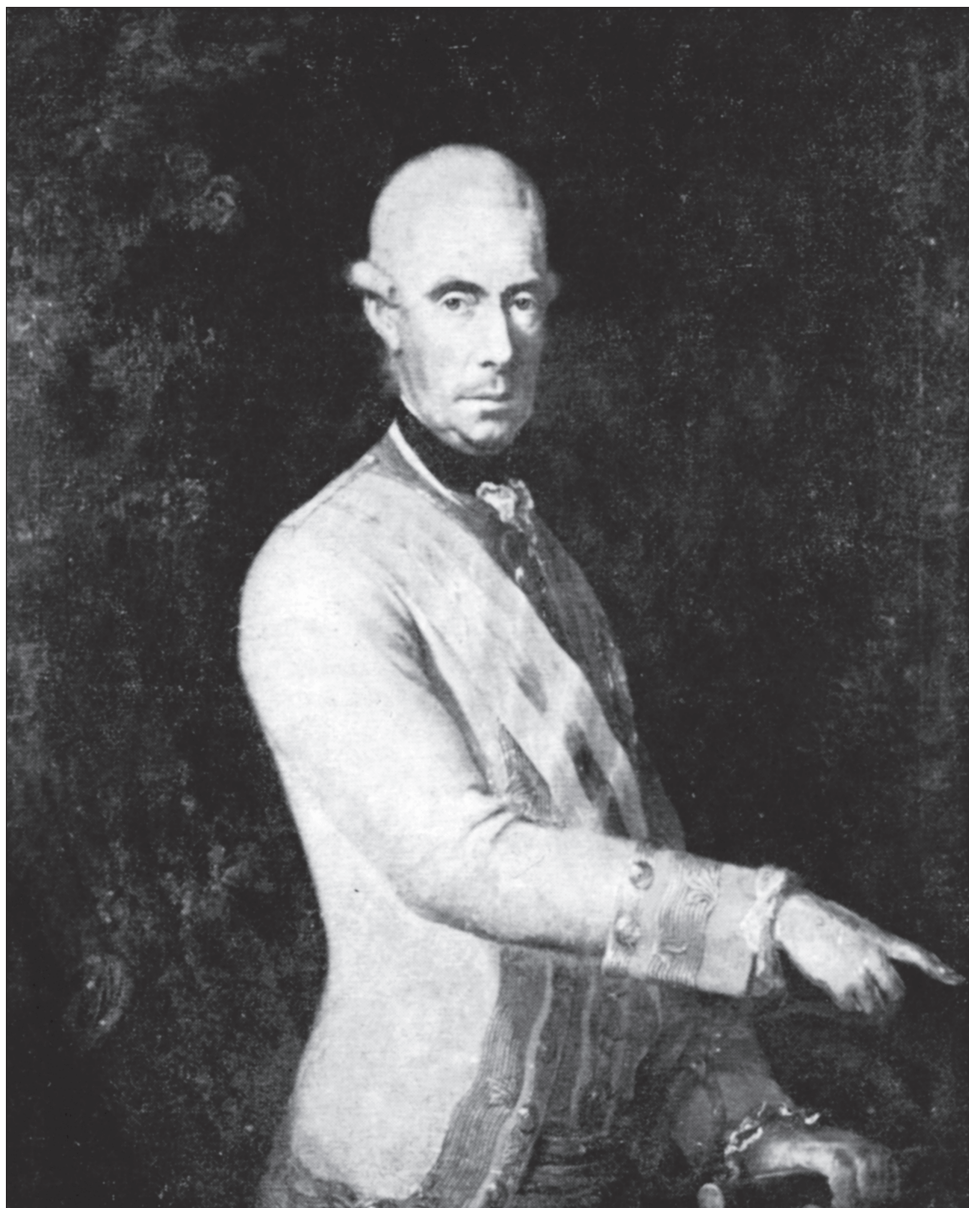
Při návštěvě ruského velkoknížete a pozdějšího cara Pavla (Petroviče) v roce 1781 byl zaznamenán tento rozhovor. Carevič se obrátil na svého hostitele s otázkou: *Milý krajan! Prokázal jste čest mému národu. Jsem Vám zavázán mnohým díkem. Zachránil jste naši armádu u Frankfurtu nad Odrou* [u Ku-

nersdorfu]. *V čem Vám mohu být nápomocen?* Laudonova odpověď zněla: *Prosím jen Vaši císařskou Výsost, aby přijala mé příbuzné v Livonsku v milostivou ochranu. Jsou chudí a já si z duše přeji, abych se o nich dozvěděl, že žijí v lepších poměrech.* Velkokníže Laudona vybídl, aby svoji žádost sepsal. Pak připojil vlastní doporučující dopis a obojí odeslal matce, carevně Kateřině II. O Laudonově náklonnosti k příbuzným svědčí i to, že po večerech dohlížel na výuku svého synovce Johanna Ludwiga Alexandra, který na zámku žil a nakonec jej i zdědil.

Maršál se věnoval také hře v šachy a některé partie prý trvaly i několik dní. Nadevše rád však četl. Zámecká knihovna byla podle řady svědectví bohatá a sál, v němž se nacházela, dekorovaly četné malby a rytiny. Co je nám ovšem platné, víme-li, že dveře knihovny byly dvoukřídlé a zdobené ženskými postavami, když chybějí dobové zprávy o tom, co všechno se za nimi skrývalo? Seznam knih sestavený v Karlových Varech roku 1763 Laudonovým přítelem Gellertem se nedochoval. Dopis císařova sekretáře Pücklera z počátku roku 1775, uložený v Zemském archivu v Brně, sice Laudonovi avizuje bednu knih, kterou Josef II. poručil poslat z Prahy do Bečvár, ale o jejím obsahu není uvedeno ani slovo. Po Laudonově smrti se jeho knihovna ocitla napřed v Hadersdorfu a nakonec v Kvasicích, kde jí po roce 1945 hrozil neblahý osud četných zámeckých biblioték a obecních, církevních či školních knihoven ze Sudet – v lepším případě byly knihy rozkradeny, v horším skončily ve stoupě. Asi proto, že by si toho velký maršál a bibliofil v jedné osobě vůbec nezasloužil, knihovna se zachovala a ocitla se na jiném, nicméně stejně příhodném moravském zámku – v Novém Jičíně.⁴⁷

O tom, co se v Laudonově době nejčastěji četlo, zanechal ve svých denících písemné svědectví hrabě Karl von Zinzendorf und Pottendorf, který za maršálova života prokazatelně navštívil jeho zámek poblíž Vídně. Dá se předpokládat, že kromě spisů vojensko-teoretických Laudonova knihovna zahrnovala všeobecně velmi oblíbené spisy historické, s ohledem na Laudonovy jazykové znalosti převážně německé, jistě však i francouzské. Pravděpodobně zde nechyběly tituly od Voltaira, Rousseaua, Montesquieua, Herdera a dalších osvícenců či preromantiků. Podoba hadersdorfského parku přímo svádí k domněnce, že Laudon vlastnil pětisvazkové dílo lipského profesora estetiky Hirschfelda *Die Theorie der Gartenkunst*. Z toho, co je o Laudonovi známo, lze předpokládat, že četbu skutečně hluboce prožíval.

⁴⁷ Podrobnosti viz v exkursu na s. 309 nn.

Portrét maršála Laudona z konce 18. století.

Portrét Laudonovy manželky Clary z konce 18. století.

Na druhé straně začínal jako samouk a neskončil jako samorostlý filosof, ačkoli na ně byla jeho doba tak bohatá. Krátce po skončení války o dědictví bavorské dal Laudon postavit v hadersdorfském parku svoji sochu v životní velikosti a v antickém stylu. Socha svírá v levé ruce papyrový svitek a v ruce pravé desku s nápisem *Meditatio mortis optima philosophia*, což by se dalo vyložit ve smyslu, že nejvyšší moudrost přináší rozjímání o smrti. Jistě se nejedná o krédo nijak originální, ale v Laudonově případě je velmi výstižné.

Nikde není doloženo, že by Laudon někdy vstoupil do zednářské lóže jako většina jeho souputníků. Účinná láska k bližním mu však nechyběla. Časopis vycházející v Rakouském Nizozemí *Journal Politique de Bruxelles* přinesl 3. září 1785 zprávu, že Laudon krátce po své záchraně před utonutím prokázal podobnou službu dvěma dětem hadersdorfského mlynáře. Při odstraňování následků povodně rozdělil mezi postižené sumy, které nezdávka dosahovaly výše jednoho sta zlatých, a zároveň jim na nezbytnou dobu prominul povinné poplatky. Zakoupením státního dluhopisu v hodnotě 732 zlatých založil nadaci, z níž plynul pětiprocentní úrok. Pomáhal zchudlým invalidním či vysloužilým důstojníkům i nezaopatřeným vdovám, jimž věnoval částky od šesti do deseti *zlatých dukátů* (*souverains d'or*). Přijal do svých služeb nemajetného důstojníka s početnou rodinou, aby vedl jeho korespondenci, a vyplácel mu ročně 800 zlatých. Po Laudonově smrti bylo veškeré jmění odhadnuto na 150 000 zlatých, což jej stavělo do pozice zámožného soukromníka, ale nejchudšího polního maršála monarchie, člověka zcela vzdáleného světu velké korupce. Jako soukromník se Laudon i oblékal. Vídali jej v poněkud staromódním měšťanském obleku nebo v obnošené uniformě jeho pluku – bílé s modrými výložkami. Maršálskou uniformou se prezentoval jen u panovnického dvora a v den bitvy.

Vše nasvědčovalo, že se Laudon v této uniformě na veřejnosti už mnohokrát neobjeví. Ke dvoru jej nic netáhlo a na velení v bitvě byla pramalá naděje. Zatímco Lacy a Hadik byli císařem vyznamenáváni a odměňováni, Laudonova úloha ve válce o dědictví bavorské byla spíše podrobena kritice. Lacyho defenzivní strategii vyzvedl i princ sasko-těšínský, který prohlásil, že císařsko-královská armáda vlastně zvítězila, protože měla nižší počet nemocných a dezertérů. Ovšem jaképak vítězství, jestliže hlavního politického cíle nebylo dosaženo? Vzдор nevelkým ztrátám na císařsko-královské straně nelze o jejich zbytečnosti pochybovat. V zápase o dědictví rakouské i ve válce sedmileté tomu bylo jinak, neboť šlo o bytí a nebytí monarchie.

Jenže roku 1778 se neusilovalo ani tak o vítězné vavříny jako o to, která strana vydobude z těžce zkoušených Čech více chleba pro vojáky a sena pro koně. Sám pruský král vydal posmrtné svědectví, v němž Laudona zbavil nepravdivého osočení z pasivního vedení válečných akcí. V Laudonově situaci by sotvakdo byl úspěšnější a defenzivní strategie, již se od začátku musel podřídit, mu sama o sobě svazoala ruce. Laudona spor mezi jeho zastánci a „lacyány“, jak se zdá, nevzrušoval. Alespoň navenek se již smířil s myšlenkou, že zemře zcela v ústraní jako kterákoli soukromá osoba.